

Govor povodom 4. maja 2020.
Arnon Grunberg

Ne

Često sam se pitao kakva je korist od odavanja počasti, od skupova kao što je ovaj. Da li odajemo počast jer nam tradicija to nalaže ili je u pitanju nešto više?

Prošlog proleća tokom predavanja o delu Marhe Minko i ratu – ne znam da li rat progoni mene ili sam ja taj koji progoni rat – izneo sam mišljenje da odavanje počasti mora da bude nešto više od rituala, da u sebi mora da nosi želju za znanjem i da su stoga opšta mesta neprijatelj smislenih memorijalnih rituala. Shvatio sam i to da se jedno drugo opšte mesto, da nam je povest o ratu i Jevrejima sad već više nego poznata, sve glasnije čuje; oholo opšte mesto koje polazi od mišljenja da je naše znanje upotpunjeno, da relativno blisku prošlost možemo ostaviti za sobom.

Ko smatra da sasvim dovoljno poznaje prošlost, taj uglavnom odbija da je zaista spozna. A ko ne poznaje svoju prošlost, nije u tolikoj meri osuđen da je ponovi koliko je osuđen da ne zna ko je. Ništa ljude ne ispunjava toliko čeznjom za nespornim identiteom koliko crv sumnje da nemaju pojma ko su. A često je nesporni vlastiti identitet, odbijanje da se s njim poigra, ono što dovodi do toga da se drugi posmatra kao potpuni stranac i apsolutni neprijatelj.

Po završetku predavanja o Marhi Minko prišao mi je jedan psihoterapeut i rekao da su nam rituali i opšta mesta neophodni da se ne bismo razboleli od komemoracija, da prošlost moramo držati na distanci, kako nas ne bi uništila. Svakako, ali ako se ne razbolimo od tog XX veka, bojim se da onda ničemu nismo ukazali počast, a pogotovu da ništa nismo shvatili.

Nerazboljevanje bi moglo biti simptom odvratanja pogleda, poricanja. Ako poričemo da su bolesti prošlog veka – počev od industrijalizovanog totalitarizma, antisemitizma koji se pretvorio u genocid do biološkog rasizma – duboko ukorenjeni u našoj kulturi, onda ne znamo ko smo. I upravo tada smo podložni podstrekačima koji nam govore ko smo i koga se moramo plašiti.

Komemoracije predstavljaju uvek i način da navedemo kakvi ne želimo da budemo, ali i kakvim smatramo da ipak možemo postati. Nema komemoracije bez ove zastrašujuće slutnje, nema smislene komemoracije bez osnovanog straha da smo budući počinioci i njihovi pomoćnici. Komemoracije polaze od konstatacije da prošlost nije završena, od shvatanja da je utroba koja je iznedrila Treći Rajh još uvek plodna.

Cenzura i negiranje nisu odgovor na tu plodnost, već dostignuće da živimo u zemlji u kojoj nam vlast ne govori šta je moralno a šta nemoralno razmišljanje. Ali to ne znači da se svaka granica može preći. Nakon 1945. godine pojedini tabui su se s dobrim razlogom postepeno ugnezdili u našu kulturu; rušenje tabua ne predstavlja uvek oslobođenje, ponekad rušenje tabua znači samo regresiju. Ova komemoracija uvek predstavlja i opomenu.

Priča o preživelim, o povratnicima iz koncentracionih logora, Jevrejima, Romima i Sintima, političkim protivnicima, među kojima su brojni komunisti i socijaldemokrate, priča je o izuzecima. Većina žrtava napustila je logor kroz peć. Moja majka je bila izuzetak; njeni roditelji, moji baka i deka, nisu bili te sreće.

Odavati počast u isti mah znači govoriti u ime mrtvih, a u ime mrtvih može se govoriti samo ako reč prepustimo očevicima. Želim da dam reč očevicu koji je bio u neposrednoj blizini mrtvih, Filipu Mileru, slovačkom Jevrejину, članu jedinice Zonderkomando u logoru Aušvic-Birkenau.

Zonderkomando se sastojao prevashodno od Jevreja i imao je zadatak da uklanja leševe iz gasnih komora, da leševima odseca kosu, da leševima vadi zlatne zube, da spaljuje leševe. Većina članova Zonderkomandoa bila bi ubijana nakon nekoliko meseci. Poslednji Zonderkomando u Aušvicu podigao je ustanak u jesen 1944. i tom prilikom su svi članovi tog komandoa poubijani.

Miler piše u svojim memoarima o nekolicini jevrejskih porodica koje su se pod nesnosnim okolnostima skrivale u bunkerima nadomak poljskog mesta Sosnovjec. SS im je ušao u trag čuvši dečji plač.

Odvedeni su u Aušvic. Od žena i dece traženo je da svuku odeću, što je bila uobičajena procedura. Međutim, nisu ubijeni u gasnoj komori, već su streljani, što je bio izuzetak. Miler ne objašnjava zašto.

Možda nije bilo dovoljno ljudi u tom trenutku da popuni gasne komore, ciklon B nije smeo uludo da se troši. Nacistička mašina za ubijanje bila je pored svega ostalog i stvar ekonomije, gigantska pljačka, pri čemu se ubijanje i uklanjanje leševa moralo obaviti što je moguće efikasnije.

Nage žene stoje s decom pred streljačkim zidom. Miler potom piše o jednoj ženi s detetom u naručju: 'U međuvremenu je Vos, dželat, nervozno obilazio oko njih sa malokalibarskom puškom, kako bi našao pogodno mesto sa koga bi mogao da usmeri oružje na dete. Kada je očajna majka to primetila, uvijala se na sve načine kako bi dete držala van domašaja smrtonosnog oružja. Očajnički je pokušavala da rukama i šakama prekrije svaki deo dečjeg tela.

Odjednom se razlegoše pucnji kroz tišinu. Metak je došao sa strane i pogodio dete u grudi. Majka, osetivši da joj se detetova krv sliva niz telo, izgubila je samokontrolu i bacila je dete ubici u lice u trenutku kada je nišanio na nju. Oberšarfirer Vos bio je zatečen i stajao je kao skamenjen. Kada je osetio još uvek toplu krv na svom licu, ispustio je pušku i obrisao lice rukom.'

Mnogo govori činjenica što znamo ime oberšarfirera, a ne znamo ime žene i deteta i verovatno nikada nećemo saznati.

Ako komemoracije predstavljaju želju za znanjem, onda su detalji bitni, znanje se sastoji iz detalja, onda ne možemo sebi dozvoliti da kažemo kako određene detalje ne želimo da čujemo jer remete naš noćni mir.

Ovoj ženi koja je svoje polumrtvo dete tresnula u lice oberšarfireru Vosu prethodili su izbori, službena naređenja, voljni i manje voljni pomagači, od kojih većina nikada nije bila u koncentracionim logorima niti je ikog ubila. Pri čemu je dobro shvatiti da nisu samo Nemci bili ti koji su po okončanju rata govorili da nisi znali, da su samo izvršavali naređenja.

Književni teoretičar S. Drezden piše u svojoj studiji *Progon, uništenje, književnost* o jednom događaju o kome izveštava pisac Jehiel De-Nur, koji je objavljivao pod pseudonimom Ka-Tzetnik. Grupa romskih žena i dece u Aušvicu živa je bačena u jamu, jer su krematorijumi bili preopterećeni. Jedan holandski zatvorenik dobija naređenje da ljude u jami pospe kerozinom. On odbija, nakon čega su ga živog gurnuli u plamen. 'Holandsko 'Ne! Ne!' odzvanja piscu još uvek u ušima', zabeležio je Drezden.

Moja majka je u jesen 1944. dospela u Aušvic, nedugo posle pobune Zonderkomandoa, o čemu ništa nija čula. Sama kaže da je bila srećna u Aušvicu, budući da je tamo gajila nadu; nadu je izgubila odmah nakon oslobođenja kada su razmere katastrofe doprle do nje.

Rođena je 1927. u Berlinu, 1939. godine putovala je sa svojim roditeljima čuvenim brodom St. Luis od Hamburga do Kube, ali Kuba je zatvorila granice, Amerika je zatvorila granice, Kanada je zatvorila granice, i tako se sa roditeljima obrela u Holandiji.

Moj otac, takođe rođen u Berlinu, 1912. godine, preživeo je rat skrivajući se na raznim adresama. Često je morao da se izdaje za dezertera Vermahta kako bi dobio adresu za skrivanje. Nije mnogo pričao, a i kad bi progovorio, više se to dešavalo slučajno, uzgred. Uglavnom, izgleda da mu je nakon rata jedan od ljudi koji su mu pomagali u skrivanju, rekao: 'Da smo znali da si Jevrejin, ne bismo te primili.'

Sa porodicom kod koje se skrivao u Roterdamu, održavao je kontakt. Jedanput godišnje vodio me je kod njih. Držali su bele miševе u kavezu.

Sećam se još i prodavca haringi na uličnom štandu na Rokinu u Amsterdamu. Iako smo stanovali u Rivirenburtu, otac je išao linijom 25 da bi kupovao baš kod njega, jer ga je poznavao još iz rata, a

prodavac haringi bio je u pokretu otpora. Ponekad sam išao sa njim i premda su se verovatno dobro poznavali iz rata, nikada nisu mnogo razgovarali, pričali su samo o haringi.

To je za mene kao dete bio rat: beli miševi u kavezu, ulični prodavac haringi, sreća u Aušvicu. Tada nisam ni pomišljao da ću nekoliko decenija kasnije kao kolumnista jednog holandskog lista dobijati seriju besramnih antisemitskih mejlova. Mislio sam tada da je tabu preveliki. Bilo je to naivno s moje strane.

A logično je da kada se o određenoj populaciji govori na način koji podseća na najmračniji period dvadesetog veka, i kada to postane uobičajeno, da se pre ili kasnije na taj način opet može govoriti o Jevrejima.

Za mene je od početka bilo jasno: kada govore o Marokancima, govore o meni.

‘Ne mogu shvatiti ni podneti činjenicu da se o čoveku sudi ne po tome šta jeste, već prema grupi kojoj slučajno pripada’, napisao je Primo Levi šezdesetih godina svom prevodiocu u Nemačkoj. Ove reči trebalo bi nedeljama, možda čak i svakodnevno da ponavljamo, kako bi nas, ako ništa drugo, podsećale koliko reči mogu biti otrovne.

To što je Holanđanin u Aušvicu bio primoravan da žene i decu žive pospe kerozinom, počelo je rečima, govorima političara.

Smatram da je upravo u ova sekularizovana vremena posebna odgovornost na parlamentarcima, ministrima, da daju dobar primer, da ne dopuste da se reči pretvore u otrov, da uvek imaju na umu da je država neophodna, ali istovremeno i potencijalno zlo koje bezobzirnom ležernošću može da satre ljude, čitave populacije.

Žena koja je svoje polumrtvo dete bacila u lice oberšarfireru Vosu opominje nas.

Holanđanin koji je vikao ‘Ne! Ne!’, koji je odbio da žene i decu žive pospe kerozinom da bi potom i sam bio gurnut u vatru, opominje nas.

vertaald door: Aleksandar Đokanović (Servisch)

Objavljivanje ovog prevoda realizovano je uz pomoć Holandskog fonda za književnost u okviru međunarodnog projekta ‘Prevodima za bolje društvo’